

Podrijetlo Bunjevaca i migracije iz Hercegovine u Podunavlje tijekom XVII. stoljeća – nove interpretacije povijesnih izvora

*dr. sc. Robert Skenderović**

Sažetak

O podrijetlu bačkih Bunjevaca postoji nekoliko teorija. Među samim Bunjevcima najsnažnija je predaja da je njihova pradomovina bila Hercegovina iz koje su u bačku ravnicu doselili u XVII. stoljeću. Međutim, Bunjevaca u Hercegovini pod tim imenom danas nema, niti ih je ikada bilo. Tek krajem XVIII. stoljeća Slavonac fra Marijan Lanosović objavljuje tezu da su Bunjevci „od rijeke Bune“, a u kasnijim stoljećima ta teza postaje općeprihvaćena. Novija istraživanja otkrivaju neke važne detalje o smjeru i uzrocima migracije koji će se kao teze predstaviti u ovome radu. Ove teze proširuju spoznaju o doseljavanju Bunjevaca u Bačku, a djelomično i ispravljaju dosad široko prihvaćenu tezu da su doselili iz Hercegovine.

Ključne riječi: podrijetlo Bunjevaca, Hercegovina, migracije, XVII. stoljeće, protunacionalni identiteti

Uzroci seobe

Povijesni izvori ukazuju da je iseljavanje Bunjevaca u Podunavlje bilo ostvareno u barem tri velika migracijska vala. Prvo se naseljavanje dogodilo početkom XVII. stoljeća o čemu svjedoči dokument iz 1622. u kojem se spominje župa „Bunjevci“ na prostoru Kaločke nadbiskupije.¹ Taj dokument dokazuje da su Bunjevci već 1622. godine živjeli u Bačkoj, a ujedno predstavlja i najstariji spomen ovog etnonima.

* znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za proučavanje povijesti Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

¹ Dakle, povijesni izvori pokazuju da je bunjevački etnonim relativno novijeg datuma, odnosno za njega nemamo dokaza da je postojao prije 1622. godine. Ta se činjenica često zaboravlja pa se u nekim pregledima povijesti Podunavlja bez ikakvog uporišta govori o Bunjevcima koji su na prostoru Bačke živjeli još u srednjem vijeku i povezuje ih se s još ranijim razdobljima, tražeći njihove korijene u Tračanima i Dačanima. Moguće je i prihvatljivo da su Bunjevci u Bačkoj sreli katoličko slavensko stanovništvo koje je na prostoru između Dunava i Tise živjelo i

Među povjesničarima vlada općeprihvaćeno mišljenje da se drugi val naseljavanja Bunjevaca dogodio polovicom XVII. stoljeća u vrijeme Kandijskog rata (1645.-1669.). Tada je prema nekim svjedočenjima iz Bosanskog Kraljevstva u Podunavlje odselilo oko 2.000 obitelji.² Premda nema izravnog dokaza da su u tome valu sudjelovali i Bunjevci, naglo povećanje broja katolika u bačkim mjestima u kojima živi bunjevačko stanovništvo može navoditi na zaključak da su oni doista sudjelovali i u toj migraciji.

Treći val doseljavanja Bunjevaca u Podunavlje vezan je uz Veliki bečki rat koji je trajao od 1683. do 1699. godine. Iz toga je razdoblja poznato nekoliko izvora koji svjedoče o velikom broju katoličkog stanovništva tada naseljenog na prostoru Bačke. Među njima je najpoznatiji dokument od 9. rujna 1687. u kome je zapisano kako su „Raci katolici“ Dujam Marković i Juro Vidaković tražili od Bečkog dvora nekoliko uništenih palanki za oko 5.000 njihovih ljudi koji su iz došli iz „Turske“ (Ivić 1929, 484). U dosadašnjoj se historiografiji često ističe i drugi dokument, odnosno zapis iz kronike gyöngyöskog franjevačkog samostana prema kojem su tada „većim dijelom iz Bosne, a manjim iz Dalmacije“ došli brojni doseljenici predvođeni osamnaesticom franjevaca u Bačku (Antunović 1882, 95).

Na prvi pogled prema ovim događajima bi se moglo zaključiti da su migracije u XVII. stoljeću bile uzrokovane stalnim ratovima i nestabilnošću uz mletačko-osmanlijsku granicu. Međutim, pored toga postoji i velika mogućnost da su preseljenja u Podunavlje u XVII. stoljeću organizirale same osmanlijske vlasti radi nedostatka stanovništva u podunavskom prostoru. Na to upućuje više činjenica. Prvo, prostor Bačke bio je tijekom čitavog XVII. stoljeća pod vlašću Osmanlija. Tako su prva preseljenja iz južnih hercegovačko-dalmatinskih krajeva u Bačku ostvarena unutar granica iste države, odnosno, pod istom svjetovnom vlašću. Drugo, poznato je da je prostor ugarskog Podunavlja nakon rata 1593.-1606. bio u potpunosti demografski opustošen pa su Osmanlije imale interesa da ga nasele novim stanovništvom (Grafenauer i sur. 1959, 531). Pored ovih dviju činjenica postojao je i treći razlog koji podupire tvrdnju da su prva preseljenja organizirale same osmanlijske vlasti. Naime, prema povijesnim izvorima znamo da je u prvoj polovici XVII. stoljeća katoličko stanovništvo u Podunavlju patilo od kroničnog nedostatka svećenika, što je, među ostalim, dovodilo do masovne pojave vjerskog sinkretizma. Čak je i prvi zapis o Bunjvcima iz 1622. godine vezan upravo uz nedostatak svećenika. Radi se o pismu katoličkog svećenika Šimuna Matkovića koji je za sebe tražio prostranu župu „Bunjevci“. U dosadašnjoj je historiografiji ova molba bila poznata na temelju dokumenta koji je objavio fra Euzebije Fermendžin 1892. godine (Fermendžin 1892, 367). Međutim, mađarski je povjesničar István György Tóth objavio jedan drugi dokument o istoj stvari koji proširuje naše spoznaje (Tóth 2002, 149). Radi se o zapi-

prije njihova doseljenja, ali to je stanovništvo sasvim sigurno bilo malobrojno i nije ostavilo tragove u današnjem bunjevačkom identitetu. Dačko-tračku teoriju izrazilo je podržavao mađarski povjesničar Bernardin Unyi (Unyi 2001).

² U desetak godina od 1645. do 1655. iz Bosanskog je Kraljevstva u Podunavlje iselilo oko 2000 obitelji (Fermendžin 1890, 41).

su iz arhiva Kongregacije koji i sadrži komentar zapisa jednog člana Kongregacije da spomenuti Matković traži dvije (!) župe „Bunjevci“, jer u njima nema katoličkih svećenika – „*Havendo di propria volonta et authorita presa la cura di 2 parochie* (podcrtao R. S.) *di Bunieuzi nell' arcivescovato Colocense, perche non havevano pastor spirituale*“ (Tóth 2002, 149). Dakle, bački Bunjevci u svojoj župi (ili župama) 1622. godine nisu imali katoličkih svećenika, odnosno bili su bez pastoralne skrbi. To ukazuje na zaključak da barem prvu veliku migraciju iz dalmatinsko-hercegovačkog prostora u Podunavlje s početka XVII. stoljeća nisu predvodili franjevci kao što se to obično smatra.

Odnos osmanlijskih vlasti i katoličkih podanika bio je u to vrijeme prilično složen. Premda su katolici bili izloženi stalnim progonima i nametima u pojedinim su krajevima uživali nešto bolji položaj zahvaljujući susretljivosti domaćih osmanlijskih dužnosnika. Ta je susretljivost ponekad proizlazila iz činjenice da su i ti dužnosnici bili hrvatskog i katoličkog podrijetla, pa su se stoga prema svojim sunarodnjacima odnosili s više brige i mara. Tome u prilog ide i činjenica da su mnogi osmanlijski dužnosnici u Podunavlju bili podrijetlom iz Dalmacije i Hercegovine.³ Upravo su takvi pojedinci, koji su dobro poznavali prilike u oba kraja, mogli poticati Bunjevce na seobu iz stare postojbine u krajeve između Dunava i Tise, obećavajući im plodnu zemlju i zaštitu.

Vjerska pripadnost Bunjevaca

Uz istraživanje migracije Bunjevaca u Podunavlje vezane su brojne kontroverze koje su dovele do toga da se o doseljenom stanovništvu povjesničari još uvijek u mnogočemu ne slažu. Prije svega tu je problem etničke identifikacije, a s time u vezi i pitanje konfesionalne pripadnosti. Svi povijesni izvori pokazuju da je pripadnost Katoličkoj crkvi bila temeljna odrednica Bunjevaca od njihova prvog pojavljivanja 1622. godine. To se ne odnosi samo na bačke Bunjevce, nego i na dalmatinske, kao i na one ličko-primorske. Ipak, srpski povjesničari od kraja XIX. stoljeća, pa sve do današnjih dana, na temelju selektiranih povijesnih izvora nastoje dokazati da se zapravo radilo o pravoslavnom stanovništvu koje je bilo pokatoličeno (Ivanić 1899; Erdeljanović 1930; Gavrilović 1992). Vjerska slika Podunavlja tijekom XVII. stoljeća doista je bila složena, ali tako pojednostavljeno tumačenje ne može se prihvatiti. U stvari, mnogo je vjerojatnije (a za to postoje i povijesni dokazi) da su prilike bile sasvim obrnute.

Zbog već spomenutog nedostatka svećenstva katoličko stanovništvo u slavonsko-podunavskom prostoru u to vrijeme nije imalo adekvatnu pastoralnu skrb pa je zapadalo u različite oblike šizme.⁴ Pravoslavno je svećenstvo istodobno nastojalo

³ Poznato je pismo tadašnjeg biskupa Antuna Vrančića Hasan-begu „sandžaku hatvanskom“ kod Budima iz 1559. godine u kojem piše da su bliski „jer pripadamo hrvatskom narodu, u kojem se ponosim što sam rođen, a iz njege je potekla i Vaša Velmožnost“ (Sorić 2009, 91).

⁴ Šizma (raskolništvo) u širem značenju označava svako odstupanje od učenja ili nepriznavanje autoriteta Katoličke crkve.

katolike podvrgnuti svojoj vlasti, što im je u mnogim slučajevima djelomično ili u potpunosti uspijevalo. Tako su zbog nedostatka katoličkog svećenstva i djelovanja pravoslavnih svećenika mnoge katoličke zajednice djelomično ili potpuno odstupile od učenja Katoličke crkve, najčešće neprihvatanjem gregorijanskog kalendara, prakticiranjem nekih nepropisanih obreda ili jednostavno pozivanjem pravoslavnog svećenika radi krštenja ili vjenčanja. Neke su od tih zajednica vremenom u potpunosti izgubile vezu s Katoličkom crkvom i prihvatile pravoslavlje. Većina je ipak ostala negdje između katoličanstva i pravoslavlja – bez nadzora Katoličke crkve, prepuštena sama sebi ili u određenom kontaktu s pravoslavnim svećenstvom.

Tek nakon uspostave habsburške vlasti krajem XVII. stoljeća Katolička je crkva u Podunavlju uspjela uspostaviti čvrstu crkvenu hijerarhiju, što je omogućilo i uspostavu redovite pastoralizacije. Tada su se nekadašnji katolici u mnogim krajevima vratili u okrilje Katoličke crkve. Za mnoge šizma i nije bila stvar izbora jer zbog nedostatka katoličkih svećenika nisu ni znali da ne žive prema učenju Katoličke crkve. Stoga se prelasci šizmatika na katoličku vjeru ne mogu jednostavno tumačiti kao „pokatoličavanje Srba“, jer u mnogim slučajevima ti šizmatici nisu pripadali Srpskoj pravoslavnoj crkvi niti su bili etnički Srbi.

Turska Dalmacija

Izvori otkrivaju da je tijekom XVII. stoljeća doseljeno katoličko stanovništvo u Bačku došlo iz Bosne i Dalmacije. U stvari tadašnji je Bosanski pašaluk obuhvaćao i značajan dio unutrašnjosti Dalmacije, pa bi se i kod zapisa o doseljavanju iz „Bosanskog Kraljevstva“ iz 1645.-1655. moglo pretpostaviti da se nije radilo samo o migraciji iz Bosne nego vjerojatno i iz Dalmacije. Tome u prilog idu poznati povijesni izvori koji otkrivaju da su se bački Bunjevci već u XVII. stoljeću nazivali i Dalmatincima. Stoga je vrijedno tome imenu posvetiti više prostora.

Hrvatski su se naseljenici u Podunavlju pojavljivali pod brojnim imenima: kao katolički Raci, Iliri, Dalmatinci, Bošnjaci, Bunjevci i Šokci. Taj je pluralizam subetničkih i regionalnih identiteta djelomično zadržan sve do danas. Premda se podunavske Hrvate danas najčešće percipira kao Bunjevce, jer se oni doista u najvećem broju danas tako i nazivaju, povijesni izvori pokazuju da je u ugarskom Podunavlju tijekom XVII., XVIII. i XIX. stoljeća mnogo raširenije bilo dalmatinsko ime.⁵ Primjera za takvu tvrdnju ima mnogo. Dalmatince u Podunavlju spominju zapisi iz segedinskog franjevačkog samostana već polovicom 17. stoljeća (Bukinac 2007, 68). Poznata je zajednica Dalmatinaca u Sentandriji blizu Budimpešte koja je u tome mjestu osnovana također negdje krajem XVII. stoljeća (Lončarić 1995). Godine 1830. u Budimu je objavljeno *Pozdravljenje* poznatome franjevcu Grgi Čevapoviću u ime „Obchine dalmatinskoga roda u Budimu“ povodom njegova drugog izbora za provincijala provincije sv. Ivana Kapistranskog, što dokazuje da su se i Hrvati u samome Budimu nazivali Dalmatincima premda su koristili i hrvatsko i racko i ilirsko

⁵ O dalmatinskom imenu i prisutnosti prvih Dalmatinaca u Bačkoj više u: Mandić 1896, 51.

ime.⁶ I segedinski su Dalmatinci također činili značajnu zajednicu u životu toga grada (Heka 2004).

Važno je istaknuti i da je povjesničar István Iványi pisao kako je u subotičkom arhivu našao ispravu iz 1699. godine koja je govorila o tamošnjim Dalmatincima, poimenično spomenuvši čuvene kapetanske obitelji Vidaković, Marković i Sučić (Iványi 1892, 580). Bunjevci su se u Subotici nazivali Dalmatincima i u kasnijim stoljećima, pa su primjerice 1869. godine mladi bunjevački rodoljubi objavili podršku nastojanjima Ivana Antunovića da pokrene prve bunjevačko-šokačke novine u pismu u kojem su sami sebe nazivali Dalmatincima.⁷ Zbog dominacije dalmatinskog imena među bačkim Hrvatima i mađarske su statistike tijekom XIX. stoljeća sva mjesta u Bačkoj naseljena hrvatskim stanovništvom označavale kao dalmatinska mjesta (uključujući i mjesta u kojima su živjeli Šokci) (Fényes 1851). Stoga nije čudno da se i jezik bačkih Hrvata u službenim mađarskim statistikama i u svakodnevnom životu nazivao dalmatinskim sve do početka XX. stoljeća. Iz svega toga se može zaključiti da su se Hrvati u Bačkoj, ali i u čitavome ugarskom Podunavlju do Budimpešte, u razdoblju od XVII. do početka XX. stoljeća najčešće nazivali Dalmatincima.⁸

Prema navedenim izvorima gotovo bi se mogao staviti znak jednakosti između bunjevačkog i dalmatinskog identiteta, ali je važno naglasiti da se Dalmatinci iz Sentandrije, budimpeštanskog prostora i Segedina nikad nisu nazivali Bunjevcima.⁹ To ukazuje na zaključak da je bunjevačko ime u stvari bilo mnogo slabije u odnosu na dalmatinsko ime koje je potjecalo od nekad slavne i prostrane rimske provincije Dalmacije, da bi se tijekom srednjeg i ranog novog vijeka očuvalo kroz postojanje Kraljevine Dalmacije.

Kod istraživanja identiteta podunavskih Dalmatinaca prije svega treba naglasiti da je ime Dalmacije u ranome novom vijeku zahvaćalo širi prostor od današnje Dalmacije. Sjeverne granice Dalmacije obuhvaćale su u XVII. i XVIII. stoljeću i livanjsko-duvanjski kraj te čitavu Hercegovinu sve do Konjica, što potvrđuju zemljovidi iz toga vremena.¹⁰ Europski su kartografi tada taj prostor imenovali Kralje-

⁶ *Pozdravljenje mlogo poštovanomu otcu Gerguru Csevapovichu, derxave s. Ivana Kapistrana mlogo zasluxenomu i drugiput odabranomu derxavniku na dan XII. oxujka miseca godine MDCCCXXX od Obchine dalmatinskoga roda u Budimu izpivano* (Budim, 1830.)

⁷ Vidi o tome u: *Zatočnik*, godina II., 21. siječnja 1870.

⁸ Okupljanje podunavskih Hrvata oko bunjevačkog i šokačkog imena može se u neku ruku gledati i kao politički projekt, prvi stupanj hrvatskog narodnog preporoda u ugarskom Podunavlju koji je predvodio Ivan Antunović. Da je to politički program koji je trebao odabrati ona imena koja najmanje izazivaju Mađare. Imenom Bunjevci sasvim neutralno, a Šokci kao katolički južni Slaveni.

⁹ Krajem XIX. i početkom XX. stoljeća postoje primjeri da su se i budimpeštanski Hrvati izjašnjavali Bunjevcima, ali se čini da je to više bio odraz tadašnjeg snažnog bunjevačkog pokreta iz Bačke. Na to su vjerojatno utjecale također međusobne migracije i bračne veze koje su budimpeštanske Hrvate spajale s bunjevačkim Hrvatima u Bačkoj.

¹⁰ Primjerice zemljovid Jadrana S. Sansona iz 1693. i zemljovid Dalmacije, rad. J. van der Bruggena iz 1737. Godine (vidi u: Marković 1993, 140-141 i 188-189).

vinom Dalmacijom iako je faktički ona bila podijeljena na Mletačku Dalmaciju i Tursku Dalmaciju.

Ovdje je bitno naglasiti da je sve do protuturskih ratova krajem 17. i početkom 18. stoljeća unutrašnjost Dalmacije tvorila jedan zajednički prostor, a hrvatsko katoličko stanovništvo bilo je na njemu jezično i kulturno povezano, premda se danas Hrvati na tome prostoru međusobno dijele na Dalmatince, Hercegovce i Bosance.¹¹ Stjepan Pavičić jasno je taj prostor odredio s jezične strane u svojoj knjizi *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji* sljedećim riječima: „Naime na zemljištu s jedne i s druge strane Dinare i njena produženja do Neretve, oko Livna, Sinja, Imotskoga, Duvna, Ljubuškoga, Stoca, Mostara, Širokoga Brijega, Prozora i Bugojna razvila se nekako u isto vrijeme, kada i u durmitorskom sklopu, nova akcentuacija, dakako na ikavskom području“ (Pavičić 1953, 71). Ta novoštokavska ikavska akcentuacija zajednička je i svim Dalmatincima i Bunjevcima u ugarskom Podunavlju. Stoga sva povijesna, etnološka i dijalektološka istraživanja ukazuju da je upravo taj prostor bio postojbina svih Bunjevaca i da su oni iz toga prostora krajem XVI. i tijekom XVII. stoljeća selili u dva smjera: jedan prema zapadu, prvo u Ravne Kotare, a zatim u Liku i drugi, prema sjeveru u Podunavlje. Pavičić je tako konkretno opisao prostor koji je, doduše, bio podijeljen državnom granicom između Mletačke Republike i Osmanlijskog Carstva, ali iz brojnih povijesnih izvora znamo da je hrvatsko katoličko stanovništvo toga prostora djelovalo kao jedna cjelina sa zajedničkim govorom i kulturom utemeljenom na pripadnosti Katoličkoj crkvi.

Ima više razloga zbog kojih su doseljenici u Podunavlje najviše zadržali dalmatinski identitet. Prije svega, zemljovid iz XVI. i XVII. stoljeća dokazuju da je sav taj prostor pripadao tadašnjoj geografskoj Dalmaciji koja je dopirala do Rame i Konjica na sjeveru. Osim toga, kulturna središta toga dalmatinskog zaleđa bila su na dalmatinskoj obali u Makarskoj i u franjevačkim samostanima Zaostrogu i Živogošću. Hrvatski je identitet u to vrijeme bio snažno potisnut i pojavit će se opet tek u XIX. stoljeću. Ipak, hrvatstvo autohtonog katoličkog stanovništva toga prostora znanstveno je sasvim neupitno. Zapravo, dalmatinstvo se u tome prostoru nije ni smatralo kao identitet koji se suprotstavlja ili koji isključuje hrvatski identitet. Naprotiv, ono je uvijek bilo sastavni dio hrvatskog identiteta toga prostora.

Na dalmatinski identitet mora se u to vrijeme gledati prvenstveno kao na politički identitet. Dalmacija je, naime, još od srednjeg vijeka smatrana posebnom kraljevinom. Prema novovjekovnom poimanju države svi stanovnici Dalmacije bili su u političkom smislu Dalmatinci, odnosno državljanstvo im je bilo dalmatinsko.

Kandijski i Morejski rat doveli su do jačanja mletačke snage u Dalmaciji, ali i otvaranja mogućnosti proširenja Habsburške Monarhije sve do granica Dubrovačke

¹¹ U Morejskom ratu Venecija je uspjela osvojiti važna mjesta Drniš, Knin i Sinj, a u ratu 1714.-1718. i Imotski pa je tada uspostavljena granica između Dalmacije i Bosanskog pašaluka koja se više-manje poklapa s današnjom državnom granicom između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Ta je granica podijelila dotad jedinstven prostor, oduzela Dalmaciji dio zaleđa i uništila dalmatinski identitet među hrvatskim stanovništvom na bosansko-hercegovačkoj strani.

Republike, odnosno širenja habsburške vlasti na dalmatinski prostor. Ovdje treba istaknuti da su Habsburgovci titulirajući sebe i kraljevima Dalmacije pokazivali jasne političke pretenzije na dalmatinski prostor. Gledajući iz te perspektive dalmatinski je politički identitet imao snagu identifikacije katoličkog stanovništva s onim političkim opcijama (mletačkom i habsburškom) koje su se borile za vraćanje „Turske Dalmacije“ pod kršćansku vlast. Dakle, u izboru vlastitog identiteta katoličko je stanovništvo između političkog bosanskog i dalmatinskog identiteta biralo dalmatinski izražavajući time svoje stremljenje kulturnoj i političkoj pripadnosti katoličkom/kršćanskom svijetu. Bez obzira što su dolazili iz Bosanskog pašaluka bački su se Bunjevci u političkom smislu nazivali Dalmatincima. To je razlog zbog kojeg su Hrvati iz Dalmacije (u prethodno objašnjenom širem pojmu) u Bačku doselili pod dalmatinskim imenom.

Bunjevački toponimi u Dalmaciji

Suvremena jezična istraživanja pokazuju da su bački Bunjevci doista bili dio naroda koji je u svojem govoru oblikovao novoštokavsku ikavicu, a čiji prostor opisuje Stjepan Pavičić. Prihvati li se tvrdnja da je pradomovina bačkih Bunjevaca bila u prostoru s jedne i druge strane planine Dinare, te zatim u njenom produženju sve do Neretve, pa i istočnije sve do Blagaja i Stoca, onda je vidljivo da teorija o hercegovačkom podrijetlu ima utemeljenja i u povijesnim izvorima i u jezikoslovnim istraživanjima. Ipak, još uvijek ostaje neodgovoreno pitanje zašto u Hercegovini nema Bunjevaca, niti povijesnih tragova o nekoj etničkoj skupini koja se tako zvala, a upada u oči i činjenica da nema niti ikakvih toponima koji bi ukazivali na njihovu nekadašnju prisutnost.

Upravo činjenica da je bunjevačko ime bilo slabije i u Bačkoj daje odgovor na pitanje zašto danas gotovo da i nema Bunjevaca u Dalmaciji i u Hercegovini. Ta činjenica navodi na zaključak da je bunjevačko ime u vrijeme seoba i u staroj postojbini bilo zapravo lokalno ime, odnosno da je nastalo i da je korišteno na uskome prostoru. Koji su argumenti za tvrdnju da je bunjevačko ime u Dalmaciji bilo lokalnog karaktera?

Bunjevački toponimi očuvali su se zapravo u relativno malom prostoru oko zapadnog dijela Dinare. Poznat je planinski vrh na bosanskoj strani Dinare iznad Livanjskog polja koji nosi ime Bunjevačko brdo (1849 m). Taj toponim dokazuje da su Bunjevci nekad živjeli u livanjskom kraju, a to mogu potvrditi i brojna bunjevačka imena.¹² Bunjevci su kao stanovništvo poznati i na hrvatskoj strani Dinare u okolici Vrlike i Kijeva, odnosno na prostoru Kninske i Vrličke krajine.¹³ Južno od planine Svilaje nisu poznata bunjevačka naselja, niti je igdje zabilježena njihova pri-

¹² Uz livanjski se kraj najčešće vezuje kapetanska porodica Sučića. Naime, sačuvani su povijesni izvori prema kojima je kapetan Luka Sučić, začetnik ove porodice, rođen u Albani (Bijela/Bila kod Livna).

¹³ O Bunjencima u okolici Kijeva više u: Jurić-Arambašić 2000.

sutnost. Ipak, Šime Županović piše da se južno od Carigradske Drage na zapadnoj strani rijeke Krke prostire Bunjevačka dolina, što ovaj toponim čini najjužnijom poznatom točkom bunjevačkog naseljavanja (Županović 1991, 134). Tako je u čitavome prostoru od Livanjskog polja do Jadranskog mora poznato svega nekoliko bunjevačkih toponima koji svjedoče da su u tome prostoru nekad živjeli Bunjevci. Doista, većina se znanstvenika slaže da su se Bunjevci upravo s toga prostora razili u dva smjera – jedan prema Ravnim kotarima i Lici, drugi prema Podunavlju. Ti su toponimi, kao i očuvana uspomena na njihov život na prostoru Vrlike i Kijeva, to više vrijedni jer se istočno od toga prostora Bunjevci uopće ne spominju.

Izostanak bunjevačkih toponima i bunjevačkog imena istočno od linije Livno-Sinj ukazuje na zaključak da se Bunjevci pod tim imenom u Hercegovini nisu pojavljivali, odnosno da se taj etnonim pojavio upravo na prostoru Livanjske, Kninske i Vrličke krajine kao pejorativni naziv za katolike. Jedino tako se može objasniti i činjenica da se brojni dalmatinski i hercegovački rodovi, čiji su prezimenjaci u Lici i Bačkoj poznati kao Bunjevci, danas uopće tako ne identificiraju, a nije poznato ni da su se ikad tako identificirali. Štoviše, jedini dalmatinski Bunjevci koje se danas mogu identificirati tim imenom, oni s područja Kijeva i Vrlike, danas ne vole da ih se tako naziva (Jurić-Arambašić 2000, 41). Ante Jurić-Arambašić ističe u svojoj knjizi o Kijevu da su ime Bunjevac u tome kraju koristili isključivo pravoslavci u označavanju susjeda katoličkih Hrvata i da je to ime uvijek imalo negativnu konotaciju u čitavome prostoru od Vrlike sve do Promine (Jurić-Arambašić 2000, 48). Sve ovo pokazuje da je hrvatsko stanovništvo prostora od Dinare do Neretve, pa i dalje do Blagaja i Stoca, doista tvorilo jednu zaokruženu etničku i kulturnu zajednicu i da su bački Bunjevci doista pripadnici te zajednice, ali je bunjevačko ime unutar toga prostora bilo lokalno i nije se odnosilo na sve njene pripadnike. Stoga i često citiranu tvrdnju da je još početkom prošlog stoljeća u Dalmaciji živjelo oko 250 tisuća Bunjevaca treba prihvatiti sa zadržkom (Erdeljanović 1930). Stanovništvo Dalmacije, Hercegovine i livanjsko-duvanjskog prostora koje se nikada nije nazivalo Bunjevcima ne može se tako nazivati bez obzira na činjenicu da je ono sasvim sigurno jezično, kulturno i rodbinski povezano s Bunjevcima.

Tradicija o doseljavanju „od rijeke Bune“

Najstariji zapis predaje o doseljavanju Bunjevaca iz Hercegovine potječe s kraja 18. stoljeća. Naime, slavonski je franjevac Marijan Lanosović u svojem *Evangelistaru illirickom* objavljenom u Budimu 1794. godine zapisao da ime „Bunjevac“ dolazi „od Bune vode u Dalmaciji.“¹⁴ U dosadašnjem je izlaganju pokazano da ta teorija nema uporišta u povijesnim izvorima. Stoga se i sama predaja može gledati u

¹⁴ Ovu predaju fra Marijana Lanosovića kasnije su prihvatila njegova redovnička subraća fra Grgur Čevapović i fra Matija Petar Katančić, a ubrzo je postala općeprihvaćena i među samim Bunjevcima. Ovdje bih posebno želio istaknuti da Lanosović piše „od Bune vode u Dalmaciji“ što je još jedan važan dokaz tadašnje percepcije da je Hercegovina pripadala Dalmaciji (Lanosović 1794, VI.; Čevapović 1830, 254).

simboličkom svjetlu. Rijeka Buna u tome smislu simbolizira središte Hercegovine, što je vjerojatno povezano i s činjenicom da se na rijeci Buni nalazio grad Blagaj, sjedište Hercega Kosača.

Moguće je da je upravo ova predaja o doseljenu od rijeke Bune promijenila odnos Bunjevaca prema njihovom imenu, odnosno da su ga tek tada u potpunosti prigrlili kao svoje. Ona je, naime, nudila mnogo ljepšu etimologiju bunjevačkog imena od pejorativnog značenja koje je u početku imala. Svakako, tijekom XIX. stoljeća vidljivo je da bački Dalmatinci sve više za sebe koriste bunjevačko ime. Povijesna znanost još uvijek nije uspjela naći pravo objašnjenje za pitanje zašto su podunavski Bunjevci u XIX. stoljeću odbacili dalmatinsko i u potpunosti prihvatili bunjevačko ime kao svoje. Radi se vjerojatno o oblikovanju nove političke platforme („bunjevačkog pokreta“) koja je odgovarala zahtjevima toga vremena. Dokaz za to je narodni preporod koji je među bačkim Bunjercima i Šokcima 1870-ih pokrenuo tadašnji kaločki kanonik Ivan Antunović. Ovdje je vjerojatno važnu ulogu imala i činjenica što je središte toga pokreta bilo u Subotici, gradu u kojem su doista živjeli Bunjevci, pa se bunjevački identitet iz nje širio sve do Budimpešte (kao što smo prethodno spomenuli) na ostale Dalmatince, pa i druge Hrvate.

Bunjevci su tako tijekom XIX. stoljeća u potpunosti prigrlili svoje ime, a prihvatili su i predaju da dolaze od rijeke Bune. U XX. stoljeću ta je predaja postala važnim dijelom njihova hrvatskog identiteta. Godine 1933. vodstvo „Hrvatskog pjevačkog društva Neven“ iz Subotice odlučilo je posjetiti Hercegovinu. Ideju Hrvatskog pjevačkog društva uskoro su prihvatila i društva „Pučka kasina“, „Hrvatski prosvjetni dom“, „Bunjevačko momačko kolo“, „Dobrotvorna zajednica Bunjevaka“ i „Katoličko divojačko društvo“ (Pekić 1933, 15). Petar Pekić je u brošuri „Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu“, nastaloj prigodom toga pohoda, branio tezu da su Bunjevci dobili ime po rijeci Buni, ali je isto tako i napisao „Mi ne tvrdimo da su svi Bunjevci porijeklom iz Hercegovine nego držimo da im je odande nastala prva seoba kojoj su se kasnije mnogi pridružili u Hrvatskoj, Dalmaciji i Slavoniji.“ (Pekić 1933, 8).

Izaslanstvo bunjevačkih društava iz Subotice u Hercegovinu brojalo je 75 članova. Kao predstavnici pojedinih društava za članstvo u tome izaslanstvu određene su sljedeće osobe: iz „Hrvatskog pjevačkog društva Neven“ Ivan Malagurski, Matej Jankač, Mihovil Katanec, Matija Mamužić, Antun Matković, dr. Marko Kuntić, Ivan Skenderović, Mićo Skenderović, Marko Peić-Tukuljac, Dragan Mrljak, Matej Bujger, Ljudevit Dulić, Milivoj Jankač, Đuka Mamužić, Mile Miškulin, Ivo Radulović, Dragutin Rudela, Ivan Siruček, Stjepan Sedlak, Julije Ukmar, Solo Vojnić, Dragutin Kolesarović, Dragan Tonković, Marko Peić ml., Julije Tumbas, Vojislav Tikvicki, Vinko Zalesjak, Zvonko Kurjaković, Miroslav Mažgon, Ana Skenderović, Klara Peić, Danica Mrljak, Jelena Vujić, Janja Katanec, Danica Kuntić, Cvijeta Bujger, Matilda Skenderović, Jelena Čović, Marija Čifari, Minka Čifari, Eta Dulić, Eta Frank, Terezija Jaramazović, Vjerica Jankač, Jelena Kromholc, Šarika Kozla, Ida Lörinc, Jelena Molnar, Magda Modrčin, Janja Skenderović, Ana Sedlak, Jelena Sedlak, Micika Sinić, Gizela Schulhof, Jelena Vago, Marija Vojnić, Giza Vujkov, Šarika Vuković, Jelena Klupp, iz „Pučke kasine“ delegirani su Ivan Perčić i Ivan

Tikvici, iz „Hrvatskog prosvjetnog doma“ Josip Đido Vuković, iz „Bunjevačkog momačkog kola“ Franjo Dulić, iz „Dobrotvorne zajednice Bunjevaka“ Jelena Vujić, a iz „Katoličkog divojačkog društva“ Ilka Rajčić i Marga Šokčić. Njima su se pridružili dr. Fabijan Malagurski, dr. Grga Tumbas, Josipa Jankač, Ružica Dulić, Gavro Čović, Petar Vujković-Bukvin, Blaž Vuković, Kornelija Molnar i Petar Pekić.

Dana 3. listopada 1933. godine subotički su Hrvati praćeni domaćinima došli u Blagaj. Nakon održane svete mise u blagajskoj crkvi, koju je predvodio fra Dominik Mandić, na desnom je crkvenom zidu izvana otkrivena spomen-ploča postavljena tom prigodom. Tekst spomen ploče je glasio (Pekić 1933, 35):

NA PRVOM SASTANKU...

**BUDI MIR S TOBOM MILA VILO BUNE!
 UVIK SMO BILI VIRNI TVOJOJ RIČI...
 NJEGVE I LANCE SLOMILI SMO ROPSTVA.
 EVO NAS OPET U TVOM ZAGRLJAJU!
 VINAC SLAVE SA PLODNIH NAM RAVNI
 CIO TVOJ NAROD ŠALJE U ZNAK HVALE,
 I NAŠE MOLITVE BUDU USLIŠANE.
 SUDARI STOLJEĆA NISU NAS SLOMILI
 USTRAJNI SMO BILI I BIT ĆEMO UVIK.
 HVALA TI! DOK OVIM PUTEM TVOJ IZVOR ROMONI
 ROD TEBE NIKAD ZABORAVIT NEĆE
 VALOVA ŠUM NAS HRABRI U ŽIVOTU
 A TI NAM BUDI TIŠITELJKA MILA
 TEBE NAS VEŽE OVA GRUDA ZEMLJE
 I RODA BUDUĆNOST, SVE LIPŠA IZGLEDA**

OVU PLOČU POSTAVISMO MI BAČKI BUNJEVCI KAO ZNAK LJUBAVI I ZAHVALNOSTI SVOM PRADJEDOVSKOM KRAJU IZ KOJEG POTIČU PREMA NARODNOJ TRADICIJI NAŠI PRADJEDOVI. KOJI BJEŽEĆI PRED TURCIMA NASELIŠE KRAJEVE DANAŠNJE BAČKE. OVA JE SPOMEN PLOČA PODIGNUTA I OTKRIVENA PRIGODOM PJEVAČKE TURNEJE HRVATSKOG PJEVAČKOG DRUŠVA NEVEN KROZ BOSNU I DALMACIJU 1933. U PRISUSTVU DELEGATA I PRINOSIMA POTPISANIH DRUŠTAVA IZ SUBOTICE:

**HRVATSKO PJEVAČKO DRUŠTVO NEVEN
 PUČKA KASINA
 KATOLIČKO BUNJEVAČKO DIVOJAČKO DRUŠTVO
 DOBROTVORNA ZAJEDNICA BUNJEVAKA
 BUNJEVAČKO MOMAČKO KOLO
 BUNJEVAČKO KOLO IZ SOMBORA
 HRVATSKI PROSVJETNI DOM – SUBOTICA**

Zaključak

Razdoblje XVII. i XVIII. stoljeća zanimljivo je za razumijevanje etnogeneze i proučavanje protonacionalnih identiteta na bosansko-hercegovačko-dalmatinskoj tromeđi. Etnički i jezično podunavski su Bunjevci/Dalmatinci dokaz da se identitet ne može ograničiti na granice Hercegovine kakve danas poznajemo jer je isti narod s istim jezikom i mentalitetom živio u mnogo širem prostoru koji se od Stoca, Blagaja i Mostara na istoku protezao sve do Livna i Knina na zapadu. Povijesni izvori pokazuju da su se pripadnici toga naroda u Podunavlju pojavili u XVII. stoljeću pod imenom Dalmatinci i Bunjevci, te da su svoj jezik uglavnom nazivali dalmatinskim jezikom.

Pluralizam identiteta stanovništva toga prostora nastao je kao rezultat povijesnih događaja. Državne granice i interesi centara moći (Beča, Venecije, Istambula) prekrajali su taj prostor, naseljavali ga i raseljavali te određivali nove administrativne podjele. To je utjecalo i na svijest o vlastitom identitetu autohtonog hrvatskog stanovništva toga prostora. Ipak, to je stanovništvo uspjelo zadržati jezičnu i kulturnu povezanost prije svega zahvaljujući radu katoličkih svećenika. Stoga su, usprkos naizgled teškoj identitetskoj rascjepkanosti, svi oni osjećali narodno i kulturno zajedništvo koje je u XIX. stoljeću preraslo u moderni hrvatski nacionalni identitet.

Povijesna i etnološka istraživanja prisutnosti Bunjevaca u Dalmaciji ukazuju na zaključak da je bunjevačko ime nastalo na relativno malom prostoru Livanjske, Vrličke i Kninske krajine negdje tijekom XVI. stoljeća. To je ime, koje je označavalo tamošnje katoličko stanovništvo, obuhvatilo i brojne rodove koji su se u taj prostor doselili iz Hercegovine. Isti govor i ista prezimena bačkih Bunjevaca i stanovnika Hercegovine već su u XVIII. stoljeću stvorili predaju o doseljavanju „s rijeke Bune“. Ta je predaja za Bunjevce bila važna jer je ponudila prihvatljivu etimologiju bunjevačkog imena (Bunjevac – od rijeke Bune), a u XX. stoljeću imala je i važnu političku dimenziju jer je povezivala bačke Bunjevce s hercegovačkim Hrvatima i time objašnjavala neupitnost njihove pripadnosti hrvatskome narodu.

Literatura:

- Antunović, Ivan. 1882. *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*. Beč: izdaje i razdieljiva pisac.
- Bukinac, Beato. 2007. *O ulozu franjevaca u seobama hrvatskog naroda u XVI. i XVII. stoljeću*. Subotica: Pučka kasina.
- Čevapović, Grgur, 1830. *Recensio observantis Minirum Provinciae s. Joannis C.* Budim.
- Fényes, Elek, 1851. *Magyarország geographiai szótára*, I.-III. Pesten.
- Erdeljanović, Jovan. 1930. *O poreklu Bunjevaca*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Fermendžin, Euzebije. 1890. *Chronicon observantis provinciae Bosnae Argentinae Ordinis S. Francisci*, Starine JAZU, knjiga 22. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

- Fermendžin, Euzebije. 1982. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Gavrilović, Slavko. 1992. Sombor – graničarski šanac 1687.-1745. *Zbornik Matice srpske za istoriju* 46: 7-46.
- Grafenauer, Bogo i sur. (ur.). 1959. *Historija naroda Jugoslavije*, tom II. Zagreb: Školska knjiga.
- Heka, Ladislav. 2004. *Povijest Hrvata Dalmatina u Segedinu*, Budimpešta-Pečuh: Croatica, Frankovits es Tarsa Kiadoi Bt.
- Ivanić, Ivan. 1899. *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici : istorija, etnogafija, kultura, društvo, brojno i privredno stanje, etničke osobine*. Beograd: Štamparija D. Dimitrijevića.
- Iványi, István. 1892. *Szabadka szabad királyi város története*, II. Szabadka.
- Ivić Aleksa. 1929. *Istorija Srba u Vojvodini : od najstarijih vremena do osnivanja po-tisko-pomoriske gradnice (1703)*. Novi Sad: Matica srpska.
- Jurić-Arambašić, Ante. 2000. *Kijevno : narodni život i tradicijska kultura*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Lanosović, Marijan. 1794. *Evangelistar illiricki*. Budim.
- Lončarić, Mijo. 1995. Govor Hrvata „Dalmata“ u Sentandriji, *Filologija* 24-25: 217.-222.
- Mandić, Mijo. 1896. Prilozi za bunjevačku povist. *Subotička Danica* za 1897.: 51-54.
- Marković, Mirko. 1993. *Descriptio Croatiae : hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*. Zagreb: Naprijed.
- Pavičić, Stjepan. 1953. *Podrijetlo hrvatskih i srpskih naselja i govora u Slavoniji*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Petar Pekić, 1933. *Spomenica pohoda Bunjevaca u svoju staru postojbinu*. Subotica: Globus.
- Sorić, Dijana. 2009. Klasifikacija pisama Antuna Vrančića. *Colloquia Maruliana*, vol. 18: 84-117.
- Tóth, István György, 2002. *Litterae Missionariorum de Hungaria et Transilvania*, tom I. Roma-Budapest: History Institute of the Hungarian Academy of Sciences.
- Unyi, Bernardin. 2001. *Istorija Šokaca, Bunjevaca i bosanskih franjevaca*. Subotica: Bunjevačka matica, Birografika.
- Šime Županović, 1991. *Starodrevna baština šibenskog kraja : arheološke, jezične i etnološke posebitosti*. Split: Književni krug.

Summary

The origin of Bunjevci and migrations from Herzegovina to the Danube Valley during the XVII century – new interpretations of historical resources

There seem to be a couple of theories on origin of Bunjevci from Bačka region. Among Bunjevci themselves the strongest belief is that Herzegovina had been their homeland from which they immigrated to the Bačka plain in the XVII century. However, today there are no Bunjevci by that name in Herzegovina, nor have there ever been. Just by the end of the XVIII century, a Slavonian Franciscan, friar Marijan Lanosović, stated a thesis about Bunjevci „being from around river Buna“, which has been generally accepted in the centuries to come. Recent researches on this matter reveal some important details on direction and causes of migration which shall be presented as thesis in this work. These theses shall broaden the comprehension of Bunjevci immigration to the area of Bačka partially revising so far widely accepted thesis that they arrived from Herzegovina.

Key words: origin of Bunjevci, Herzegovina, migrations, the XVII century, anti-national identities

